

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

dr. Bottlik-Granyák Livia

**A SZERVEZETEK
ALAPJOGI JOGALANYISÁGA**

című doktori értekezés

TÉZISEI

Témavezető:
Dr. Somody Bernadette Ph.D.

Budapest
2024

Tartalom

1. A kutatás tárgya, célkitűzése, aktualitása.....	2
2. Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott kutatómódszertanok.....	6
3. Kutatási eredmények összegzése és hasznossága	10
4. A dolgozat témájában született publikációk.....	20

1. A kutatás tárgya, célkitűzése, aktualitása

Az ember önmagában individuális lény, azonban a társadalmi-gazdasági életben másokkal együttműködik, csoportokat képez, közösségeket és intézményeket hoz létre.¹ Ennek köszönhetően az alapjogi dogmatika sem hallgathat a különböző szervezetek jogalanyiségának kérdésében. Az azonban alapvető ellentmondásnak tűnik, hogy a szervezeteknek is lehetnek alapjogaik.² E jogok ugyanis – mint az emberi jogok jogi kifejeződései – az emberek sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogosultságait képezik.³ Tehát az alapjogok gondolata erősen gyökerezik az emberben rejlő méltóság és sérülékenység felismerésében,⁴ ennél fogva a lehető legszorosabb kapcsolatban áll az emberekkel és azok jellegzetességeivel. Így erősen megkérdőjelezhető, hogy a szervezetek miért formálhatnak olyan jogokra igényt, amelyek kifejezetten a fizikai, erkölcsi léttel bíró emberek kiszolgáltatottságának védelmére hivatottak.

Ennek ellenére, mivel a XXI. századra a szervezetek meghatározó szerepet töltenek be társadalmunkban,⁵ az egyes alapjogvédő szervek előtt egyre több szervezet igényel alapjogi védelmet. Ezt nagymértékben elősegíti az is, hogy a szervezetek – mint a magánjog által elismert jogi személyek – jogok és kötelezettségek általánosan elfogadott alanyai.⁶ Így aztán a különböző alapjogvédő szervek közül egyre több alapjogi védelemben is részesíti őket, figyelemmel az alapjogok területén játszott szerepükre, az emberekhez hasonló kiszolgáltatott helyzetükre, illetőleg a szervezetek mögött álló emberek alapjogi védelmének szükségességére.

¹ SÁRKÖZY TAMÁS: *Szervezetek státuszjoga az új Ptk.-ban. Társasági, egyesületi és alapítványi jog a Ptk. harmadik könyve alapján.* Budapest, HVG-ORAC, 2013. 6.

² GREAR, ANNA: *Redirecting Human Rights: Facing the Challenge of Corporate Legal Humanity.* Hampshire, Palgrave MacMillan, 2010. 1.

³ SOMODY BERNADETTE et al.: *Alapjogi Tanok I.* Budapest, HVG-ORAC, 2018. 17.

⁴ GREAR, ANNA: Challenging Corporate 'Humanity': Legal Disembodiment, Embodiment and Human Rights. *Human Rights Law Review.* 2007/3. sz. 516.

⁵ SÁRKÖZY TAMÁS: Személyiség és személyiségvédelem. In: MENYHÁRD ATTILA –GÁRDOS- OROSZ FRUZZINA (szerk.): *Személy és személyiség a jogban.* Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 56.

⁶ GREAR: i. m. (2010) 1.

Ennek következtében mára már általánosan elfogadott, hogy az emberek mellett bizonyos szervezetek is lehetnek egyes alapjogok jogosultjai. Ugyanakkor az alapjogi védelem egyre nagyobb mértékű felhívásával a szervezetek egyfajta jogi emberiség (*legal humanity*) elérésére terjesztik ki igényüket.⁷ Ez a tendencia pedig nagyon könnyen oda vezethet, hogy a szervezeteket az emberek morális megfelelőjeként kezdjük el kezelni⁸ vagy a szervezetek alapjogi oltalma már az emberek alapjogainak védelmi szintjét rontja le. Ebből adódóan könnyen egy olyan csúszós lejtőn indulhat el egy alapjogvédelmi rezsím, amelynek során az alapjogok lényegi eleme kerül veszélybe, vagyis az emberi méltóság és szabadság tiszteletben tartása. Mindezen fenyegetések ellenére viszonylag ritkának mondhatók az olyan tudományos írások, vagy olyan esetjogi megközelítések, amelyek világos, összetett szempontrendszer alapján, koherens módon ítélnék meg, hogy mely szervezeteket, mely alapjogok és miért illethetnek meg.

Éppen ezért a kutatás célja egy olyan, saját alapjogi fogalomkészlet és összetett kritériumrendszer kialakítása, amely segítségével a szervezetek alapjogi jogalanyisága a magyar alapjogi gondolkodás számára koherens módon, az alapjogok lényegével és az európai alapjogi sztenderdekkel összhangban válik megítélhetővé. Ennek megfelelően a dolgozatnak nem célja egyes konkrét alapjogi dilemmák tekintetében igazságot tenni, vagy egyes eseteket az adott alapjogvédő szervnél jobban eldönteni. Pusztán azon faktorokat kívánja megvilágítani, amelyek relevánsak lehetnek egy tiszta és koherens dogmatikai rendszer kialakításához, ami végső soron az emberek alapjogai védelmének biztosítékát is jelenti.

A saját alapjogi fogalmak azonosításával a dolgozat a más jogágaktól való „függést” kívánja elkerülni, mert az könnyen az alapjogi dogmatikával ellentétes következtetésekhez vezethet. Emellett a releváns szempontok kellően cizellált megközelítésével, valamint koherens rendszerbe való szervezésével a különböző ügyek önkényes megítélését, az alapjogok lényegével való ellentmondásokat kívánja kizárni. Ezek nélkül ugyanis magas az esetleges döntések meghozatalának valószínűsége, az alapjogi védelem diszfunkcionalitásának, akár kiüresítésének kockázata. Mindezek pedig végső soron a jogállamiság sérelméhez is vezethetnek. Tehát a szervezetek alapjogi jogosultságának tiszta dogmatikai megfontolások alapján való megítélésének nagy tétje van. A kérdés eldöntése pedig egyáltalán nem egyszerű,

⁷ GREAR: i. m. (2007) 511–543. Erről lásd még: GREENFIELD, KENT: *Corporations Are People Too (And They Should Act Like It)*. New Haven & London, Yale University Press, 2018.; CHIBUNDU, MAXWELL O.: Can, Do, and Should Legal Entities Have Dignity?: The Case of the State. *Maryland Law Review*. 2015/1. sz. 194-209. <https://www.jstor.org/stable/20009760?origin=JSTOR-pdf> (Letöltve: 2024. 05. 06.)

⁸ GREAR, ANNA: Human Rights – Human Bodies? Some Reflections on Corporate Human Rights Distortion, The Legal Subject, Embodiment and Human Rights. *Law Critique*. 2006. 189.

hiszen mind a szervezetek, mind az alapjogok oldalán számos eltérő, akár egymással ütköző sajátosság is felmerülhet. Éppen ezért az ezzel kapcsolatos problémák is rendkívül változatosak és adott esetben jelentős „feszültségeket”, ellentmondásokat hordozhatnak magukban. Erre több szemléletes példa is hozható különösen, ha szerte nézünk a világban.

Tipikusan ilyen a gazdasági társaságok vallásszabadsága által felhozott különböző dilemmák.⁹ Például egy étteremlánc megteheti – a tulajdonosok vallási meggyőződésére hivatkozva –, hogy nem szolgál ki színes bőrű vendégeket, vagy egy nyereségorientált fényképészeti vállalkozás, hogy megtagadja egy leszbikus pár esküvői szertartásának fényképezését? Egy társaság esetében kinek a személyes meggyőződését kell a szervezet vallásaként azonosítani, a tulajdonosokét, az ügyvezetőké, a munkavállalóké? Mi a helyzet akkor, ha a szervezet mögött található személyek vallása eltérő? Az említett esetekben azt kell vizsgálnunk, hogy melyik jogosultság az erősebb, az emberek emberi méltósága vagy a szervezetek vallásszabadsága, vagy azt, hogy egyáltalán felmerül-e alapjogok közötti kollízió? Még, ha úgy is véljük, hogy a társaságot megilleti alapjogi védelem, az is felmerülhet, hogy vajon egy profitorientált szervezet minden magatartásában az egyének szabadságát azonosíthatjuk-e, vagy némely esetben abban inkább egy, attól független, piaci, gazdasági érdeket.¹⁰

Mindezek mellett a magyar gyakorlatból is könnyen hozható aktuális és igen sok kérdést felvető téma, például az állami szervek alapjogi státuszának lehetősége. Az Alaptörvény alapján kialakuló alkotmánybírói gyakorlatban ugyanis egyre inkább teret nyer az állami szervek alapjogi védelme. Míg 2012-ben, az Alaptörvény hatályba lépését követően az Alkotmánybíróság (továbbiakban: AB) még fenntartotta azt a megközelítést, hogy közhatalmi állami szervek nem lehetnek alapjogi jogosultak,¹¹ addig az ezt követő gyakorlat éppen az ellenkező irányba mozdult el. Először csak azt mondta ki, hogy amennyiben egy állam által létrehozott és fenntartott jogalany, az adott esetben nem gyakorol közhatalmi jogosítványokat, akkor megilleti alapjogi oltalom.¹² Ez a nézet pedig az önkormányzatok esetén is alkalmazandó volt, ahelyett, hogy azon különleges jogi helyzetük lett volna hangsúlyos e tekintetben, hogy az államszervezet részeként helyi közhatalmat gyakorolnak, vagy, hogy a

⁹ Ennek híres esete a Hobby Lobby ügy (*Burwell v. Hobby Lobby Stores, Inc.* 573 U.S. 682 (2014)), amelynek alapját az az amerikai szabályozás képezte, miszerint bizonyos munkáltatók kötelesek voltak munkavállalóikra olyan biztosítást kötni, amely fedezi egyes fogamzásgátlószerek költségét is. Ezt a jogi kötelezettséget azonban a Hobby Lobby vállalkozás vallásszabadságára hivatkozva megtagadta, a Legfelsőbb Bíróság pedig a javára döntve megállapította a társaság vallásszabadságának sérelmét, különös tekintettel a tulajdonosok alapvető jogaira.

¹⁰ A KinderStart ügyben például a bíróságok a Google szólásszabadságaként értékelte azt, amikor a Google egyik napról a másikra hátrébb sorolta azt a weboldalt a találati listáján, amelyben piaci vetélytársat látott. *Kinderstart.com, LLC v. Google, Inc.*, C 06-2057 JF (RS) (N.D. Cal. Jan. 22, 2007)

¹¹ 3307/2012. (XI. 12.) AB végzés

¹² 3091/2016. (V. 12.) AB határozat, 3149/2016. (VII. 22.) AB végzés

központi hatalommal szemben speciális autonómiával rendelkeznek. Ezt követően aztán az AB – a tisztességes eljáráshoz való jog tekintetében – már akkor is elfogadta az alapjogi jogosultság lehetőségét, amikor az adott ügyben az állami szerv közhatalmi jogosítványával élt.¹³ Ez az irány az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (továbbiakban: Abtv.) 2019-es módosításában is megjelent, mivel az kifejezetten rendelkezett arról, hogy közhatalmat gyakorló indítványozó is lehet a bírói döntésekkel szembeni alkotmányjogi panasz (továbbiakban: valódi alkotmányjogi panasz) előterjesztője. Mindez azonban könnyen hátrányosan befolyásolhatja az emberek alapjogi védelmét, hiszen ilyenkor a közhatalmat korlátok közé szorítani kívánó alapjogok nem a közhatalomnak alávetett polgárok és közösségeik érdekeit védi, hanem pont az alapjogi kötelezett állami szervekét.¹⁴

A fent, példálózó jelleggel szemléltetett kérdések sokszínűsége és jelentősége mellett a téma aktualitását hangsúlyozza az a magyar jogszabályváltozás is, amely 2023 júniusától kivezette az Abtv. rendelkezései közül a közhatalmat gyakorlók indítványozói jogosultságát a valódi alkotmányjogi panasz vonatkozásában.¹⁵ Ez ugyanis felveti, hogy vajon megfigyelhető lesz-e valamilyen fordulat az AB gyakorlatában és annak alapjogi jogosulti koncepciójában. Vajon a közhatalomgyakorlás jogosultsága már önmagában, a birtoklás tényéből adódóan ki fogja zárni az alapjogi státusz megállapíthatóságát, vagy – folytatva a korábbi gyakorlatot – ez csak akkor lesz így, amennyiben az adott szerv ténylegesen közhatalmat gyakorol.¹⁶ A módosítás ráadásul azt is felveti, hogy vajon lesz-e különbség a valódi és a többi alkotmányjogi panasz indítványozói köre között, hiszen a jogszabályváltozás csak az előbbit érintette. Tehát az AB nagy válaszut előtt áll az alkotmányjogi panasz indítványozói jogosultságának megítélése, ezáltal pedig az abban fundamentális szerepet játszó alapjogi jogalanyiség koherens értelmezése tekintetében.

¹³ 23/2018. (XII. 28.) AB határozat

¹⁴ A német szakirodalom egyik képviselője, Isensee is arra hivatkozik, hogy az alapjogokban megnyilvánuló szabadság az emberek erkölcsi elsőbbségének jelképe az államhatalommal szemben, és kompenzáció a polgárnak az államhatalomnak való alávetettségéért és a szabadság elkerülhetetlen korlátozásáért. Az alkotmányjogi panasz megnyitása az állami szervek számára pedig ennek az ellenkezőjét szimbolizálja. In: ISENSEE, JOSEF – KIRCHHOF, PAUL: *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Band IX, Allgemeine Grundrechtslehren. Heidelberg, C.F. Müller, 2011. 945.

¹⁵ Abtv. 27. (2) bekezdése kifejezetten arról rendelkezik, hogy valódi alkotmányjogi panasz előterjesztésére közhatalmat gyakorló indítványozó nem jogosult.

¹⁶ Kivéve a tisztességes eljáráshoz való jog esetét, ugyanis ekkor még a közhatalom gyakorlásának kizárása sem szükséges.

2. Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott kutatásmódszertanok

a) Az értekezés szerkezete és módszertana

Mivel a dolgozat egyik fő célja, hogy tiszteletben tartsa az alapjogok lényegét, a kutatást szükséges az alapjogok történeti kialakulása, főbb jellemzőinek kontextusába helyezni. Ebből adódóan a dolgozat az alapjogok történeti elemzésével és filozófiai alapjainak lefektetésével kezdődik (2.1.1. alfejezet), majd az alkalmazott alapjogi fogalmak (2.1.2. alfejezet) bemutatásával folytatódik. A disszertáció a megfelelő elméleti megalapozás erejéig épít az egyes magánjoghoz köthető jogi személy elméletek főbb eredményeire (2.2.2 és 2.2.3. alfejezetek). Mivel a kutatás egyik alapvető eleme maga a szervezet, a magánjogban felmerülő kérdések – bár nem játszhatnak kizárólagos, vagy döntő szerepet (2.2.1. alfejezet), mégis – helyet kell, hogy kapjanak a szervezetek alapjogi jogalanyiségának vizsgálatában. Mindemellett a kutatás kis mértékben kitér a szervezetek főbb szociológiai jellemzőire is (2.2.4. fejezet), hiszen egyik fontos kiindulópontja, hogy egy ténylegesen érvényesülni kívánó jogi szabályozás nem rugaszkodhat el a valóságtól. Ezeknek a területeknek az elemzése pedig a dolgozat célját elősegíteni képes elméleti megalapozás mértékére szorítkozik.

Az elméleti bevezetést követően a dolgozat érdemi része a kutatás fókuszából adódóan két fő témakörre bontható. Ennek megfelelően a 3. fejezet részletezi a szervezetekkel kapcsolatos főbb kérdésköröket (az igazolást és a fogalmi elemeket), míg a 4. fejezet a szervezetek alapjogainak (az alapjog természetének) kritériumait tárgyalja. Az előbbi témakör nagyobb terjedelmű az utóbbinál, hiszen egyrészt e tekintetben több kérdés tisztázása szükséges.¹⁷ Másrészt, mert a szervezetek alapjogi fogalmának értelmezése – vagyis, hogy mely szervezetek és miért lehetnek alapjogok jogosultjai – megosztóbb kérdés, mint az, hogy milyen alapjogok és miért alkalmazhatók szervezetek esetében is. Éppen ezért mind a szakirodalomban, mind az esetjogokban számos megállapítás, álláspont található ezzel kapcsolatosan. Mivel a szervezetek alapjogi megítélése egy igen komplex és sok tényező mérlegelését igénylő kérdés, a disszertáció mind a szervezet alapjogi fogalma (3.4. fejezet), mind a szervezetek alapjogai (4.4. fejezet) vonatkozásában megfogalmaz részkonklúziókat. Az egyes részösszegzésekből és az azok együttes értelmezéséből következő eredményeket összességükben az 5. fejezet részletezi. Ezen rész- és végkonklúziók megfogalmazása – a kutatás céljával összhangban – az eredmények minél világosabb és tisztább bemutatását szolgálja.

¹⁷ Például a szervezetek alapjogi státuszának igazolása, a szervezet alapjogi fogalmának kapcsolata a magánjogi jogi személy koncepciójával, vagy éppen az emberek egyéb csoportosulásától való megkülönböztetés kérdése.

Mivel az értekezés célja a magyar alapjogi gondolkodás számára hasznosítható fogalom- és szempontrendszer kidolgozása, így az egyik lényegi eleme szükségszerűen a magyar Alaptörvény I. cikk (4) bekezdése és az abban megfogalmazott „*törvény alapján létrehozott jogalany*” mint lehetséges alapjogi jogosult fogalmának alkotmányértelmezési módszereken keresztüli vizsgálata (3.3. fejezet). Általánosságban azonban az állapítható meg, hogy a szervezetek alapjogi jogalanyiséga igen ritkán jelenik meg explicite kodifikált formában, amennyiben mégis, akkor az – természeténél fogva – igen lakonikusan és magas absztrakciós szinten valósul meg. Ebből is következik, hogy a dolgozat a történeti és a normatív rendelkezések vizsgálatán kívül, jelentős mértékben támaszkodik esetjogi elemzésekre. Ezek közül is meghatározó az Alaptörvény előtti, valamint az Alaptörvény alapján kialakult alkotmánybírói gyakorlat, mind a szervezetek alapjogi fogalma (3.1. és 3.2. fejezetek), mind a szervezetek alapjogai (4.2. és 4.3. fejezetek) tekintetében.

Mindazonáltal a magyar esetjog vizsgálata önmagában nem lenne elégséges egy komplex kritériumrendszer kialakításához, így a dolgozat a német Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*, továbbiakban: BVerfG), valamint az Emberi Jogok Európai Bíróság (továbbiakban: EJEB) álláspontját is elemzi. A kutatás számára a BVerfG és az EJEB álláspontjának bevonását több szempont is nélkülözhetetlenné teszi. Ezek közül a BVerfG esetjoga mellett szól különösen, hogy az az egyik legaktívabb és legfejlettebb jogi hagyományokra épülő gyakorlat, mind a jogi személyről való gondolkodás, mind az alapjogok védelme, sőt a szervezetek alapjogi jogosultsága terén is. Az EJEB álláspontjának figyelembevételét indokolja különösen, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének tartalma és az ahhoz kapcsolódó esetjog olyan közös, európai szintű alapjogi sztenderdnek tekinthető, amely az alapjogok védelmének a minimum szintjét képezi. A kutatás ezen esetjogok figyelembevételével vonja be vizsgálatába az európai alapjogi gondolkodás főbb aspektusait, amit színesít egyéb európai esetekkel, alkotmányos megközelítésekkel is, amennyiben azok elősegítik céljának elérését.

Mindezek mellett a dolgozat támaszkodik az ún. fogalomtérkép (*concept mapping*) eszközének előnyeire is. Ennek alkalmazásával egyrészt a szervezet alapjogi jogalanyiségét befolyásoló főbb dogmatikai kérdések objektív azonosítását, másrészt az ezek közötti lehetséges koherens kapcsolati rendszer felvázolását kívánja megvalósítani. A fogalomtérképezés módszere hivatott azt is elősegíteni, hogy a kutatás elkerülje egy önkényes, illetőleg inkoherens szempontrendszer kialakításának veszélyét.

b) A fogalomtérkép alkalmazásának indokai

Mivel jelen kutatás erősen jogdogmatikai, a fogalomtérkép mint kutatási módszertan alkalmazása több szempontból is atipikus választásnak tűnhet. Az olyan elméleti tárgyak esetében, mint amilyeneket a jogászképzés is tartalmaz, a *concept mapping* alkalmazása még mindig újszerű, rendkívül ritka módszernek számít, még az oktatásban is, nemhogy a tudományos kutatások területén. Ennek ellenére nem példa nélküli, hogy a fogalomtérkép alkalmazása előnyös lehet a jogi területen is.¹⁸ Emellett az is előfordul, főleg az empirikus kutatások esetében, hogy a kutatók alkalmazzák a fogalomtérkép eszközt, mint kvalitatív kutatási módszert adatgyűjtésre, az adatok elemzésére, illetőleg az eredmények bemutatására.¹⁹

A fogalomtérkép alkalmazását támogatja, hogy jelen esetben számos, adott esetben igen eltérő szempontot kell együttesen, koherens módon mérlegelni. Emellett az alapjogvédő szervek esetjogának tanulmányozása azt mutatja, hogy azok egyrészt rendkívül mozaikosak, másrészt nem feltétlenül alkotnak koherens rendszert.²⁰ Az egyes bíróságok sokszor csakis az adott esetre fókuszálnak, megállapításaik általában nem lépik túl a konkrét ügy megítéléséhez szükséges érvek körét és sokszor nem térnek ki kifejezetten az alapjogi jogosultság általános megítélésére. Így ritkán azonosíthatók explicite az összes szervezet alapjogi jogalanyiségára vonatkozó, általános megállapítások, sőt előfordulnak egymásnak ellentmondó döntések is. Emellett az egyes megjelenő érvek, szempontok gyakran rejtettek, és nincs egyértelműen tisztázva, hogy a szervezetek alapjogi jogalanyiségának általános megítélésben milyen szerepet töltenek be, hogyan viszonyulnak az egyes szempontok egymáshoz.²¹ Tehát a gyakorlatban a releváns tényezők és az ezek közti viszonyok gyakran észrevétlenek, valamint összekeveredhetnek, összemosódhatnak a döntés meghozatalakor felmerülő érvek sűrűjében.

Így aztán a számos, akár egymástól nagyon eltérő aspektusok azonosítására, koherens rendszerezésére a fogalomtérkép kiváló eszköz, mert az elősegíti a kulcskérdések kiemelését a

¹⁸ Előfordult már olyan kutatás, amely kifejezetten azt vizsgálta, hogy a fogalomtérképezés eszköze az alkotmány- és közigazgatási jogi modulra beiratkozó hallgatók esetében milyen hatással jár a mélyebb megértéssel járó tanulás előmozdítására. Lásd: DEPLANO, ROSSANA: Using concept maps in Law Schools to Foster Meaningful Learning: Evidence from a pilot study. *Journal of Learning and Teaching in Higher Education*. 2018/2. sz. 125-136.

¹⁹ HAY, DAVID et al.: Using Concept Mapping to Enhance the Research Interview. *International Journal of Qualitative Methods*. 2010/1. sz. 52-68.; BURKE, JESSICA et al.: An Introduction to Concept Mapping as a Participatory Public Health Research Method. *Qualitative Health Research*. 2005/10. sz. 1392-1410.; CONCEIÇÃO et al.: i. m.

²⁰ GRANYÁK LÍVIA: Vannak-e alapjogaik a szervezeteknek? *Jogi tanulmányok*, 2018. 92-94.

²¹ Például az EJEB vallásszabadsággal kapcsolatos döntéseiben található olyan megállapítások, amelyek egyszerre értelmezhetők a jogalanyiség igazolására és az alapjog természetére is. Erről részletesebben lásd az eredményekről szóló rész 6. pontját.

„háttérzajból”.²² Mindezt pedig úgy teszi meg, hogy a szervezetek alapjogi jogosultságának kérdéskörét egy az egyben át lehessen látni és az egyes részkérdések közötti kapcsolatokat fel lehessen vázolni. Ebből aztán az is következik, hogy a fogalomtérkép nemcsak a lényeges fogalmak, dogmatikai kérdések azonosítására alkalmas, hanem a kutatási eredmények rendszerezésére is, tehát egy olyan általános jellegű, összetett szempontrendszer koherens felvázolására, amellyel elérhető a kutatás célja.

c) A kutatás fogalomtérképének főbb elemei

A szervezetek alapjogi jogalanyiségával kapcsolatos dilemmák, így a kutatás fogalomtérképe is, két fő területre osztható. Az egyik a szervezet, a másik az alapjog. A szervezettel kapcsolatos tényezők szintén két fő témakörbe sorolhatók: a szervezetek alapjogi jogalanyiségének igazolása, valamint a szervezet alapjogi fogalma. Az előbbi annak vizsgálatát jelenti, hogy van-e és ha igen, akkor milyen alkotmányosan igazolható indoka van annak, hogy az alapjogok védelme kiterjedhet a szervezetekre is.²³ A szervezet alapjogi fogalma alá olyan kritériumok tartoznak, amelyek hatással lehetnek arra, hogy mely sajátossággal bíró szervezetek léphetnek fel általában alapjogi igénnyel. Ezt a kérdést meglehetősen befolyásolja, hogy az adott esetjog milyen igazolást érvényesít, éppen ezért a dolgozat előbb is tárgyalja az igazolás kérdését, mint a szervezet alapjogi fogalmának esetjogi és normatív összetevőit. Végül pedig a szervezetek alapjogai tekintetében az alapjogok természete a meghatározó.²⁴ Ide főleg azok az alapjogi aspektusok sorolandók, amelyek hatással vannak arra, hogy mely alapjogokra tarthatnak igényt szervezetek is.²⁵ A fogalomtérkép ezen fő kérdései és az azokba tartozó egyes szempontok nem pusztán önmagukban állnak, hanem egymással szorosan összekapcsolódnak, egymásra hatással vannak, így szerves egészként határozzák meg azt, hogy egy adott jogalany, lehet-e egy meghatározott alapjog jogosultja, vagy sem.²⁶

²² HAY et al.: i. m. (2010) 54.

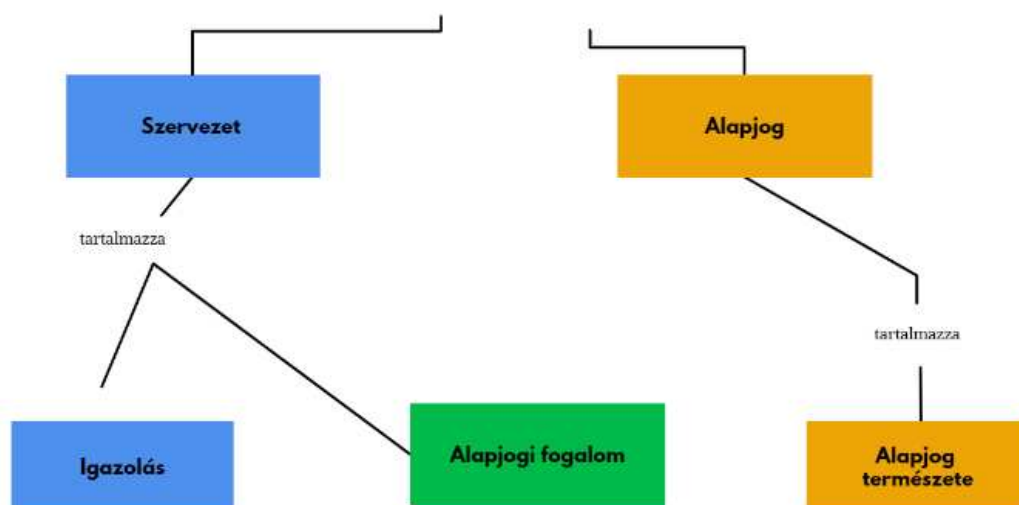
²³ BOTTLIK-GRANYÁK LÍVIA: Miért lehet alapjogi jogosult egy szervezet? *Themis*. 2020/12. sz. 26.

²⁴ GRANYÁK LÍVIA: A szervezetek alapjogi jogalanyiséga és az alapjog természete. *Magyar Jog*. 2019/9. sz. 522.

²⁵ Az alapjog természetének vizsgálata azonban több szinten is megvalósulhat, az adott alapjog természetén túl magában foglalhatja az alapjogok összességének, valamint a szervezet természetének elemzését is.

²⁶ GRANYÁK: i. m. 87.

Szervezetek alapjogi jogalanyisága

1. ábra: Fogalomtérkép a szervezetek alapjogi jogalanyiságának főbb kritériumairól

3. Kutatási eredmények összegzése és hasznossága

A magyar alapjogi gondolkodás számára kulcsfontosságú, hogy egy elméletileg megalapozott, megfelelően cizellált, az európai sztenderdekkel összhangban lévő és koherens szempontrendszer alakítson ki a szervezetek alapjogi jogalanyisága tekintetében. Enélkül ugyanis az egyes döntések könnyen az alapjogok védelmi szintjének csökkentését eredményezhetik és erodálhatják az emberek alapjogait. Mindez pedig az emberi méltóság és szabadság veszélyeztetésével járna. Ennek elkerüléséhez jelen értekezés a következő fő tényezők elemzésének szükségességét azonosította a magyar alapjogi dogmatika számára.

1. Szükséges a „törvény alapján létrehozott jogalany” anyagi jogi kategóriájának alkotmánykonform értelmezése. Ez alapján pedig kulcsfontosságú e jogosulti kör alapjogi jogalanyiságának igazolása, valamint az alapjogok funkciójával való összhang biztosítása.

A szervezetek alapjogi fogalmának tekintetében szerepet kell játszania az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdésének, amely alapján az Alaptörvény I. cikk (4) bekezdését elsősorban objektív teleologikus értelmezéssel szükséges vizsgálni. Az R) cikk szerinti értelmezési módszerek közül ugyanis ez az, amely egy koherens és minden szervezetre alkalmazható alapjogi jogosulti koncepció kialakítását képes előmozdítani. Ennek megfelelően az a kérdés nem hagyható

figyelmen kívül, hogy az embereken túl miért, milyen célból rendelkezhetnek a „*törvény alapján létrehozott jogalanyok*” is alapjogi védelemmel. Vagyis nélkülözhetetlen annak megalapozása, hogy mi igazolja az adott szervezet alapjogi jogalanyiságát. Ennek körében pedig nem lehet eltekinteni attól, hogy az alapjogok alapvetően milyen funkciót töltenek be egy alkotmányos demokráciában. Tehát figyelembe kell vennünk az alapjogok azon célját, hogy azok az egyének szabad cselekvési körét, és a közhatalommal rendelkező állam tevékenységének korlátait kívánják kijelölni.²⁷ Ez következik az alapjog természete szerinti vizsgálatból is, az ugyanis két szinten is értelmezhető, egyrészt az *alapjogok összessége*, másrészt az *adott alapjog természete* alapján.

2. *A magyar alapjogi gondolkodás számára két igazolási út is rendelkezésre áll, amelyek hasonlóan koherens alapjogvédelmi rendszer kialakításához vezethetnek. (1) Egyrészt egy tágan értelmezett instrumentális,²⁸ (2) másrészt egy instrumentális és egy szűk körben alkalmazott autonóm igazolás²⁹ kombinációja is érvényesítő.*

Annak eldöntése, hogy pontosan milyen igazolási út alkalmazása szükséges a magyar alapjogi védelem számára, nem célja jelen értekezésnek. E tekintetben ugyanis kettő, hasonlóan koherens megoldás is azonosítható. Az első egy széles körben alkalmazott instrumentális igazolás, a második pedig egy szigorúbb instrumentális igazolás melletti, szűk körben alkalmazott autonóm igazolás. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy egy tisztán autonóm igazolás érvényesítése nem vezetne helytálló eredményre. Egy ilyen felfogás önmagában való alkalmazása jelentős veszélyt jelenthetne az emberek alapjogi védelmére, az alapjogok rendeltetésére, hiszen az könnyen önkényes ítélkezési gyakorlathoz vezethetne. Az alapján ugyanis az adott alapjogvédő fórum rendkívül nagy mérlegelési körrel rendelkezne a tekintetben, hogy mikor biztosítja, vagy tagadja meg a különböző szervezetek alapjogi védelmét, illetőleg az alapján az emberek alapjogi védelmével egyenlő alapjogi oltalmat is biztosíthatna a szervezeteknek.³⁰

²⁷ HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 90-91.; SAJÓ ANDRÁS – UITZ RENÁTA: *A szabadság alkotmánya: Bevezetés a jogi alkotmányosságba*. Budapest, HVG-ORAC, 2019.

²⁸ Az instrumentális igazolás alapvetően az emberek alapjogi jogosultságából származtatja a szervezetek alapjogi jogalanyiságát. Tehát ekkor a szervezetek alapjogi védelmének funkciója nem más, minthogy az emberi alapjogok kollektív megvalósításának eszköze legyen. Erre világít rá: SÁRKÖZY TAMÁS: *A jogi személy elméletének átalakulása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. 224.

²⁹ Olyan igazolási megközelítés, amely szerint a szervezetek alapjogi jogosultságának lehet egy, az emberek alapjogi jogalanyiságától nagyobb mértékben független, önálló felfogása is. Ennek lehet indoka egyrészt az emberekhez hasonló kiszolgáltatott helyzet, illetőleg egyéb jogállami megfontolás, mint például az állami szervek eljárási jogosultságának biztosítása esetén az önkényes bírósági eljárás kizárásához fűződő érdek.

³⁰ Az autonóm igazolásra jellemző egyes kritériumok – az emberekhez hasonló kiszolgáltatott helyzet, valamint a jogállamiság – ugyanis olyan tág és rugalmasan értelmezhető kategóriák, amelyek nagy mozgásteret hagyhatnak az egyes alapjogvédő szervek számára.

Emellett az instrumentális igazolás teljes elhagyása több szempontból sem lenne indokolt. Egyrészt, mert ez a megközelítés a lehető legreálisabban szemlélteti a szervezetek tényleges jellemzőit, vagyis azt, hogy mesterségesen létrehozott alanyok, amelyek az emberek céljait szolgálják. Másrészt, mert bizonyos szervezetek, mint például az egyesület és a vallási szervezetek alapjogi jogosultságának megítélése kapcsán félrevezető lenne, ha ezen jogalanyok mögött található emberek alapjogi védelmének szükségességét nem vennénk figyelembe. Ezen szervezetek ugyanis éppen az egyéni alapjogok gyakorlásaképpen jönnek létre. Mindezek támogatják a tisztán instrumentális felfogás érvényesítését, amit csak erősítenek az autonóm igazolásban rejlő fenyegetések. Mindazonáltal a vegyes igazolási megközelítés mellett szól, hogy a gyakorlatban mind az instrumentális, mind az autonóm igazolás ismertetőjegyei azonosíthatók. Tehát egy igazolási út alkalmazása nagy valószínűséggel nehezen vezet „hiánytalan eredményre”.³¹ Továbbá a két igazolási felfogás nagymértékben képes megkönnyíteni a számos jellegzetességgel bíró szervezetek alapjogi koncepciójának kellően, de nem szélsőségesen rugalmas megközelítését, így tényleges alkalmazhatóságát is.

3. *A szervezet alapjogi fogalmával kapcsolatosan három fő kritérium azonosítható: (1) Az alapjogi jogosultság nem egyezik meg teljesen más jogág által biztosított teljes jogi személyiséggel. (2) A szervezet alapjogi fogalma különbözik az emberek csoportosulásától. (3) Az alapjogi jogosultságból kizárandók azok a szervezetek, amelyek az államhoz és nem az emberek szabadságszférájához kötődnek.*

A szervezetek alapjogi jogalanyiségének igazolásából, valamint az *alapjogok* funkciójából több lényeges faktor mérlegelése következik a jogosulti fogalom kapcsán. Ezek három fő kategóriába sorolhatók. Az első szerint az alapjogi státusz megállapíthatóságához nem feltétlenül szükséges más jogág által biztosított teljes jogi személyiség, hanem elegendő az annál tágabb jogalanyiség fogalma. Vagyis az, hogy az adott entitás jogok, illetőleg kötelezettségek alanya lehessen, akár csak korlátozott mértékben.³² A második az a meglátás,

³¹ Ezt támasztja alá az is, hogy a kimondottan instrumentális igazolást követő BVerfG is alapjogi védelemben részesíti az alapítványokat, annak ellenére, hogy e jogalanyok nélkülözik az instrumentális igazolás által megkövetelt ún. *személyes szubsztrátum* követelményét. Vagyis azt, hogy az adott szervezet kapcsán megállapítható legyen, hogy annak létrehozása és tevékenysége a természetes személyek szabadságának kifejeződése, különösen, ha a szervezet mögött álló emberekkel való kapcsolat észszerű és szükséges.

³² Például bár a hallgatói önkormányzat nem jogi személy, mégis mivel a magyar felsőoktatási törvény megállapítja számára bizonyos jogosultságokat (pl. egyetértési, javaslattételi, véleménynyilvánítási jog), ezért alapjogi jogosultsága vizsgálható, ahhoz nem szükséges a polgári jog által biztosított, teljes jogi személyiség. Bár ilyen szempontból az AB nem értékeli a hallgatói önkormányzatokat, mégis a 3005/2024. (I. 12.) AB határozat impliciten elismerte egy egyetem hallgatói önkormányzatának alapjogi jogosultságát. Emellett itt említhető az EJEB gyakorlatából az az eset is, amikor egy adott jogalany nem rendelkezik a nemzeti jog szerinti jogi személyiséggel (*Zumtobel v. Austria*, Judgement of 30 June 1992, no. 12235/86), vagy a nyilvántartásba nem vett vagy feloszlott jogalanyok kérelmezői jogosultságának elismerése, amikor a panasz magát a feloszlás vagy a nyilvántartásba

amely szerint a szervezet alapjogi fogalmát meg kell különböztetnünk az emberek csoportosulásától. Ez alapján szervezetről akkor beszélhetünk, ha az adott jogalanyt az emberek olyan független entitásként érzékelik, amely már egy döntéshozásra képes, hatékony egységgé szilárdult.³³

A szervezet alapjogi fogalmának harmadik, egyben az egyik legfontosabb és legtöbb kérdést felvető eleme az államhoz kötődő szervekkel kapcsolatos vizsgálati kritériumok. Az e tekintetben lényeges tényezők egyrészt – az alapvetően német dogmatikából származó – adott szerv *funkciója, feladata, államtól való távolsága, valamint az emberek egyéni szabadságszférájához való közelsége*. Másrészt – a strasbourgi gyakorlatban megjelenő – adott szervezet *jogállása, az e jogállásból eredő jogai, tevékenységének jellege, az államhatalomtól való függetlenségének mértéke*. Továbbá minden olyan szempont, amely azt befolyásolja, hogy az adott szervezet „*kellő intézményi és működési függetlenséget élvez-e az államtól*”, vagyis, hogy az adott jogalanyt vajon az „*államigazgatás céljaira*” hozták-e létre. Ezek a tényezők abba az irányba mutatnak, hogy az alapjogi jogosultságból kizárandók azok az államhoz kötődő jogalanyokat, amelyek tevékenységében nem az emberi szabadság nyilvánul meg. Ebből következik az is, hogy vannak olyan államhoz kötődő szervezetek, amelyek annak köszönhetően nyernek alapjogi státuszt, mert lényeges kapcsolatban állnak az emberek alapjogi által védett szabadságszférával. Ilyen, a német esetjogban megtalálható ún. *kivételi triász* az állami egyetemek, közszolgálati műsorszolgáltatók, valamint a közjogi státusszal rendelkező egyházak, egyéb vallási szervezetek.³⁴ Továbbá ide sorolhatók az alapjogokkal kapcsolatban álló köztestületek, vagy akár színházak, múzeumok, könyvtárak is.

Emellett előfordulnak olyan államhoz kötődő jogalanyok is, amelyek az emberek helyzetére emlékeztető módon, autonómiával rendelkeznek az államhatalommal szemben, mint például a helyi önkormányzatok. Az értekezés álláspontja szerint azonban e szervezeti jellemző önmagában, az emberek szabadságszférájával való kapcsolat nélkül, nem elégséges az alapjogi státusz elnyeréséhez.³⁵ Az autonómia megléte, mint önmagában alapjogi jogosultságot eredményező faktor az autonóm igazolás azon aspektusa alapján képzelhető el, amely az

vételi eljárást érinti. (*Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, no. 29225/95 and 29221/95, ECHR 2001-IX).

³³ ISENSEE– KIRCHHOF: i. m. 927. Például egy baráti társaság, egy vonós négyes nem minősülhet szervezetnek, hiszen az megegyezik a tagok „összességével”, attól nem különül el.

³⁴ BALDEGGER, MIRJAM: *Menschenrechtsschutz für juristische Personen in Deutschland, der Schweiz und den Vereinigten Staaten*. Berlin, Duncker & Humboldt, 2017. 116.

³⁵ Ez azonban nem jelenti azt az önkormányzatok esetében, hogy autonómiájuk ne élvezhetne alkotmányos oltalmat, pusztán azt, hogy jelen írás kritériumrendszere szerint, az önmagában nem feltétlenül alapoz meg alapjogi védelmet.

alapjogi státuszt az emberek helyzetével való hasonlóságra alapozza. Ennek értelmében például az önkormányzat akkor lehet alapjogok alanya, ha helyzetét az emberek kiszolgáltatottságával, védendő státuszával hasonlónak találjuk.³⁶ Jelen értekezés szerint azonban amennyiben egy, az államszervezet részeként helyi közhatalmat is gyakorló szerv, valamint a közhatalomnak általánosan alávetett, morális státusszal, fizikai sérülékenységgel bíró polgárok között egyenlőséget teszünk, akkor az egyes jogalanyok közti lényeges különbségeket kendőzhetjük el. Ez pedig már olyan súlyú tényező, amely az alapjogi dogmatika koherenciájára is hatással lehet.

A fentiekén túl vannak olyan, általánosságban az emberek szabadságszférájához kötődő szervezetek is, amelyek kapcsán felmerülhet az állami befolyás lehetősége, ezáltal pedig államhoz való kötődésük. Ilyenek tipikusan a vegyestulajdonú, állami tulajdonú, illetőleg állami feladatokat ellátó gazdasági társaságok esetei. Tekintettel az államhoz való kötődésükre ezen szervezetek alapjogi jogosultságának igazolhatóságát szükséges vizsgálni, arról semmiképpen sem szabad megfeledkezni. E körben pedig biztosan több szempontot is mérlegelő vizsgálódást kell lefolytatni, amely – a német megközelítéssel ellentétben – túllép a tulajdoni viszonyok meghatározó szerepén.

4. Az alapjog természetének vizsgálata több szinten megvalósulhat. Ezek közül az egyik leginkább magától értetődőbb, annak vizsgálata, hogy az adott alapjog természete alapján értelmezhető-e szervezetek vonatkozásában.

Amennyiben, egy konkrét ügyben arra jutunk, hogy az adott szervezet – *szervezeti jellegének és az alapjogok funkciójának* figyelembevételével – általában lehet alapjogok alanya, akkor még mindig több szintű vizsgálat szükséges. Egyrészt dönteni kell abban a kérdésben, hogy az adott alapjog alanya lehet-e egyáltalán szervezet, másrészt azt, hogy az adott szervezet lehet-e az adott alapjog alanya. Ennek megfelelően a vizsgálat első szintje arra fókuszál, hogy az érintett alapjog értelmezhető-e szervezeti minőséggel bíró jogalanyok tekintetében. A második szint pedig azt a kérdést teszi fel, hogy az adott alapjog az adott szervezet esetében értelmezhető-e. Összességében tehát a kutatás meglátása szerint egy koherens és megfelelően

³⁶ Az emberek helyzetével hasonló helyzet gondolata, mint alkotmányos védelmet igazoló tényező a svájci alkotmánybírói gyakorlatban is megtalálható. Mindazonáltal a svájci Szövetségi Bíróság azt is vizsgálja, hogy az adott állami intézkedés az adott szervezetet a magánszemélyekhez hasonló módon érint-e, továbbá mindezt nem kifejezetten az alapjogi védelem tekintetében, hanem az annál tágabb kategóriájú alkotmányos jogok érvényesítése körében elemzi. (BGE 96 I 466, BGE 104 Ia 381, BGE 112 Ia 356, BGE 119 Ia 214, BGE 121 I 218, BGE 123 III 454) Részletesebben lásd: BALDEGGER: i. m. 121-125. és 104., TRATAR, BOŠTJAN: Entities of Local Self-Government as Possible Holders of Human Rights. Godišnjak Pravnog Fakulteta u Banja Luci. 2019/1. sz. 104. <https://core.ac.uk/download/pdf/270184224.pdf> (Letöltve: 2024.03.22.)

megalapozott alapjogi dogmatikai rendszer kialakítása érdekében, mind a szervezetek, mind az alapjogok *általános* és *különös* szintű sajátosságait összhangba kell hozni egymással.³⁷

5. *A konkrét alapjog természete kapcsán a következő tényezők meghatározóak. (1) Az adott alapjog irányul-e valamilyen kizárólagos emberi sajátosság védelmére. (2) Az alapjog által oltalmazni kívánt cselekvés megszervezhető-e, megvalósítható-e szervezeti szinten, illetőleg az adott érték azonosítható-e a szervezet tevékenységi körében, szervezetspecifikus jelleggel. (3) Az adott alapjog természetében azonosítható-e olyan érték védelme a szervezetek esetében, amely független a jogalany emberi, vagy szervezeti minőségétől. (4) Továbbá jelentőséggel bír egy alapjog kollektív, individualista aspektusa, illetőleg kettős természete is.*

A tekintetben, hogy egy alapjog természetéből adódóan szervezeteket is megillegthet-e vagy sem, az elsődleges szűrő az emberi és szervezeti jogalanyok alapvető különbségei. Vagyis azok a sajátosságok, amelyek csak az embereket illethetik meg, az ún. *kizárólagos emberi jellegzetességek*. Ilyen kizárólagos emberi sajátosság a *fizikai, mentális, lelki integritás*, valamint az emberi *méltósággal járó morális* státusz.³⁸ Emellett azonosíthatók olyan sajátos emberi jellemzők is, amelyek az *emberi minőséghez, státuszhoz* szorosan társuló egyéb sajátosságok, mint a szülői, gyermeki, férfi vagy női minőség, illetőleg a házasságkötés, családalapítás. Tehát ha egy alapjog védelme ilyen értékek megóvására irányul, akkor azzal egy szervezet igen nagy valószínűséggel nem rendelkezhet.

Amennyiben azonban egy alapjog által védeni kívánt érték nem közvetlenül ilyen *kizárólagos emberi sajátosság*, akkor felmerülhet, hogy az adott alapjog értelmezhető a szervezetek vonatkozásában is. Ez alapvetően akkor fordulhat elő, ha az adott alapjog által védendő érték esetében azonosítható valamilyen *szervezet-specifikus tartalom*.³⁹ Annak eldöntésében, hogy az adott alapjog hordozhat-e ilyet, annak vizsgálata szükséges, hogy az *adott cselekvés megszervezhető-e, megvalósítható-e* szervezeti szinten, vagy az adott érték azonosítható-e a

³⁷ Az *általános* szintű attribútumok azok, amelyek az összes szervezetre, vagy az összes alapjogra irányadók. Például az összes szervezet egy biológiai és erkölcsi léttel nem bír, „mesterséges személy”, amely megjelenik valamilyen jogi formában (*szervezeti jelleg*). Illetve az alapjogok összessége tekintetében érvényesül az *alapjogi funkció*: az egyén szabadságának biztosítása, az állami hatalomgyakorlás korlátozása. Ezzel szemben egy szervezet *különös* szintű ismertetőjegye, hogy milyen céllal jön létre, milyen funkciót tölt be, illetőleg milyen tevékenységet végez. Ugyanígy egy alapjog *különös* szintű sajátossága, hogy éppen milyen védendő értéket hivatott oltalmazni, milyen érték védelme hangsúlyos a természetében.

³⁸ Ezen tényezők alapján mondhatjuk azt például, hogy a szervezetek nem hivatkozhatnak a lelkiismereti szabadság, az emberi méltóság, vagy a kínzás tilalmára.

³⁹ Például az otthon sérthetlensége értelmezhető úgy, hogy az megalapozza a munka, a működési, üzleti tevékenység helyének alkotmányos védelmét is. Vonatkozó döntések: BVerfGE 42, 212.; *Société Colas Est and Others v. France*, Judgement of 16 April 2002, no. 37971/97

*szervezet tevékenységi körében, szervezet-specifikus jelleggel.*⁴⁰ Emellett az is pozitívan befolyásolhatja azt, hogy az adott alapjogra egy szervezet is igényt tarthat, ha az érintett alapjog természetében olyan érték védelme hangsúlyos a szervezetek esetében, amely független a jogalany emberi, vagy szervezeti minőségétől. Így ezekben az esetekben az alapjog természete nem kifejezetten a jogosult személyében rejlő tulajdonságok alapján lesz alkalmazható. Ez akkor fordulhat elő, ha az adott alapjog szervezetekre való alkalmazása esetén valamilyen *jogállami, vagy társadalmi-politikai* funkció válik hangsúlyossá az emberi méltóság védelme helyett.⁴¹

Mindezen szempontok mellett a konkrét alapjog *kollektív*, illetőleg *individuális* jellegzetessége, valamint a vallásszabadság és az egyesüléshez való jog esetében megfigyelhető ún. *kettős természet* is jelentőséggel bír az alapjog természete kapcsán.⁴² Míg az *individualista* jellegű alapjogok esetében általában inkább kizárt a szervezetek alapjogi jogosultsága, addig a *kollektív* aspektusokkal rendelkező alapjogoknál sokkal elfogadottabb a szervezetek védelme. Egy alapjog *kollektív* aspektusa azonban többféleképpen is megnyilvánulhat. Például abban, hogy az adott alapjog lényeges vonását képezi, hogy az másokkal együtt gyakorolható, mint a vallásszabadság, az egyesülés és a gyülekezés szabadsága esetén. Az előző kettő esetében pedig azok *kettős természete* is elősegíti azok szervezetekre való alkalmazhatóságát. Emellett a *kollektív* aspektus abban is megnyilvánulhat, hogy az adott alapjog magas szervezethez igényel.⁴³ Az EJEB gyakorlata szerint egy alapjog *kollektív* aspektusa megjelenhet abban is, hogy az adott alapjognak van-e, másokkal való kapcsolatépítésre vonatkozó kontextusa is, vagy sem.⁴⁴ Mindezekon felül a szélesebb körben értendő kommunikációs jogok⁴⁵ rávilágítanak arra, hogy ez a sajátosság megnyilvánulhat abban is, hogy az adott alapjog érvényesítése több személy alapjogának megvalósulásához is hozzájárulhat. Vagyis abban, hogy az adott alapjog által védeni hivatott érték megvalósítása nemcsak az egyes egyének, hanem a társadalom szintjén is megjelenhet.

⁴⁰ Az otthon sérthetlensége mellett ilyen lehet még például a gyülekezéshez való jog, vagy a német felfogás szerint a foglalkozás szabadsága.

⁴¹ Például az eljárási jogosultságok, az egyenlő bánásmód követelménye, vagy a véleménynyilvánítás szabadsága.

⁴² A kettős természet alapvetően abban nyilvánul meg, hogy az adott alapjog egyszerre védi egyrészt az egyének alapjogi jogosultságát, másrészt a létrehozott jogalany létét és működését.

⁴³ Ilyen volt a magyar gyakorlatban az országos népszavazáson való részvétel részjogosultságát képező aláírásgyűjtéshez való jog, vagy a német jogirodalomban a tömegkommunikációs formák.

⁴⁴ *Niemietz v. Germany*, Judgement of 16 December 1992, no. 13710/88, no. 13710/88

⁴⁵ Ez alatt a 30/1992. (V.26.) AB határozat értelmében vett kommunikációs jogok értendők, amely szerint ide tartozik a véleménynyilvánítás szabadsága, információszabadság, egyesülési és gyülekezési jog, lelkiismereti és vallásszabadság, tudományos és művészeti élet szabadsága, a tanítás szabadsága.

6. *Mind a szervezet, mind az alapjogok tekintetében felmerülő kérdéseket több szinten, egymásra tekintettel kell mérlegelni. Tehát az egyes faktorok egymással szorosan összekapcsolódnak, egymásra hatnak és szerves egészként határozzák meg azt, hogy egy adott jogalany lehet-e egy alapjog jogosultja, vagy sem.*

A szervezetek és alapjogok jellegzetességeit összességükben kell értékelni, nem egymástól elkülönülve. Például egy adott szervezet funkciója, tevékenysége (*különös szintű szervezeti sajátosság*) szerepet játszik abban, hogy lehet-e általában alapjogok alanya (*általános szintű alapjogi sajátosság*).⁴⁶ Továbbá az adott alapjog által védeni kívánt érték (*különös szintű alapjogi sajátosság*) hatással van arra, hogy az adott alapjog egy szervezeti jelleggel (*általános szintű szervezeti sajátosság*) bíró jogalany vonatkozásában mennyiben értelmezhető.⁴⁷ Tehát a szervezetek és az alapjogok *általános* és *különös* szintű jellegzetességei minden kérdésben megjelennek. Abban is, hogy az adott szervezet lehet-e általában alapjogok alanya és abban is, hogy az adott alapjog alanya lehet-e szervezet. Sőt még abban is, hogy az adott alapjog alanya lehet-e éppen az adott szervezet.⁴⁸

Mindezek mellett az is megállapítható, hogy az adott alapjog természetét befolyásoló tényezők sem feltétlenül önmagukban, hanem egyéb sajátosságokkal együttesen határozzák meg, hogy arra egy szervezet is hivatkozhat-e vagy sem. Például a vallásszabadság esetében egyszerre érdemes kezelni, hogy az alapvetően egy emberi sajátosságot – a lelki integritást – kíván oltalmazni, azonban emellett kollektív aspektusokkal rendelkező, kettős természetű alapjog. Az otthon sérthetlensége kapcsán pedig ugyanígy egyszerre mérlegelendő, hogy mint egy magánszférát védő jog alapvetően individualista, amely azonban rendelkezhet kollektív aspektusokkal is (pl. másokkal való kapcsolattartás), valamint annak azonosítható egy szervezetspecifikus tartalma is (pl. üzlethelyiségek, szakmai tevékenység helye). Továbbá e jog – mint egy erősen védelmi típusú jog – természetében hangsúlyos szerepet játszik az önkényes beavatkozás elleni védelem funkciója.

Továbbá azt is kijelenthetjük, hogy – a szervezet alapjogi fogalmával összefüggésben álló – igazolás kérdése is kapcsolatban állhat az adott alapjog természetével. Például az egyházak

⁴⁶ Például egy szervezet állami, közhatalmi funkciója (*különös szintű szervezeti sajátosság*) kizárhatja annak alapjogi jogosultságát az alapjogok funkciójának (*általános szintű alapjogi sajátosság*) köszönhetően.

⁴⁷ Például a lelki és testi integritást védeni kívánó (*különös szintű alapjogi sajátosság*) kínzás tilalma nem illelhet meg „mesterséges” személyeket (*általános szintű szervezeti sajátosság*).

⁴⁸ Ide tartozik az a dilemma, hogy vajon egy profitorientált gazdasági társaság (*különös szintű szervezeti sajátosság*) hivatkozhat-e egy tipikusan emberi sajátosságot – lelki integritást – oltalmazó vallásszabadság (*különös szintű alapjogi sajátosság*) védelmére. Ilyenkor ugyanis ezen alapjog kettős természete nem vehető figyelembe, mint az egyházak vagy egyéb vallási szervezetek esetében. Továbbá az eltérő szervezeti jellegből adódóan az is felmerül, hogy vajon mi alapján állapítható meg, hogy az adott szervezet mely vallás követője.

vallásszabadságának instrumentális igazolása szoros összefüggésben van e jog kollektív jellegzetességével, kettős természetével. Az EJEB meglátása szerint ugyanis amikor egy egyház fordul hozzá, azt a valóságban tagjai nevében teszi, ennek köszönhetően egy egyház maga is képes e jog birtoklására és gyakorlására tagjai képviselőjében.⁴⁹ Továbbá az EJEB azt is világosan kimondja, hogy ha a szervezetet nem illetné meg a vallásszabadság védelme, akkor az emberek vallásszabadsága válna sérülékennyé.⁵⁰ Mindezen meglátások értelmezhetők úgy, hogy azokban egy instrumentális igazolási felfogás tükröződik az adott alapjog természetén keresztül. Hasonló a helyzet a magánszféra védelmével – azon belül is az otthon sérthetlenségével – kapcsolatosan. Abban ugyanis, hogy e jog védelmi körét az EJEB kiterjesztette bizonyos körülmények között a szervezetek székhelyének, fióktelepének vagy egyéb üzleti helységeinek védelmére is, nagy szerepet játszott e jog természetében azonosított önkényes beavatkozás elleni szabadsághoz fűződő érdek hangsúlyossága. Bár e tekintetben alapvetően az alapjog természetét vizsgálta az EJEB, magában az értelmezés végeredményében implicite azonosítható egyfajta autonóm igazolási felfogás. Ekkor ugyanis az alapjogi jogosultság tekintetében a hangsúly arra helyeződik, hogy a szervezet olyan helyzetben van – az emberekhez hasonlóan –, amely indokolja az *önkéntes beavatkozás elleni védelem* biztosítását.⁵¹

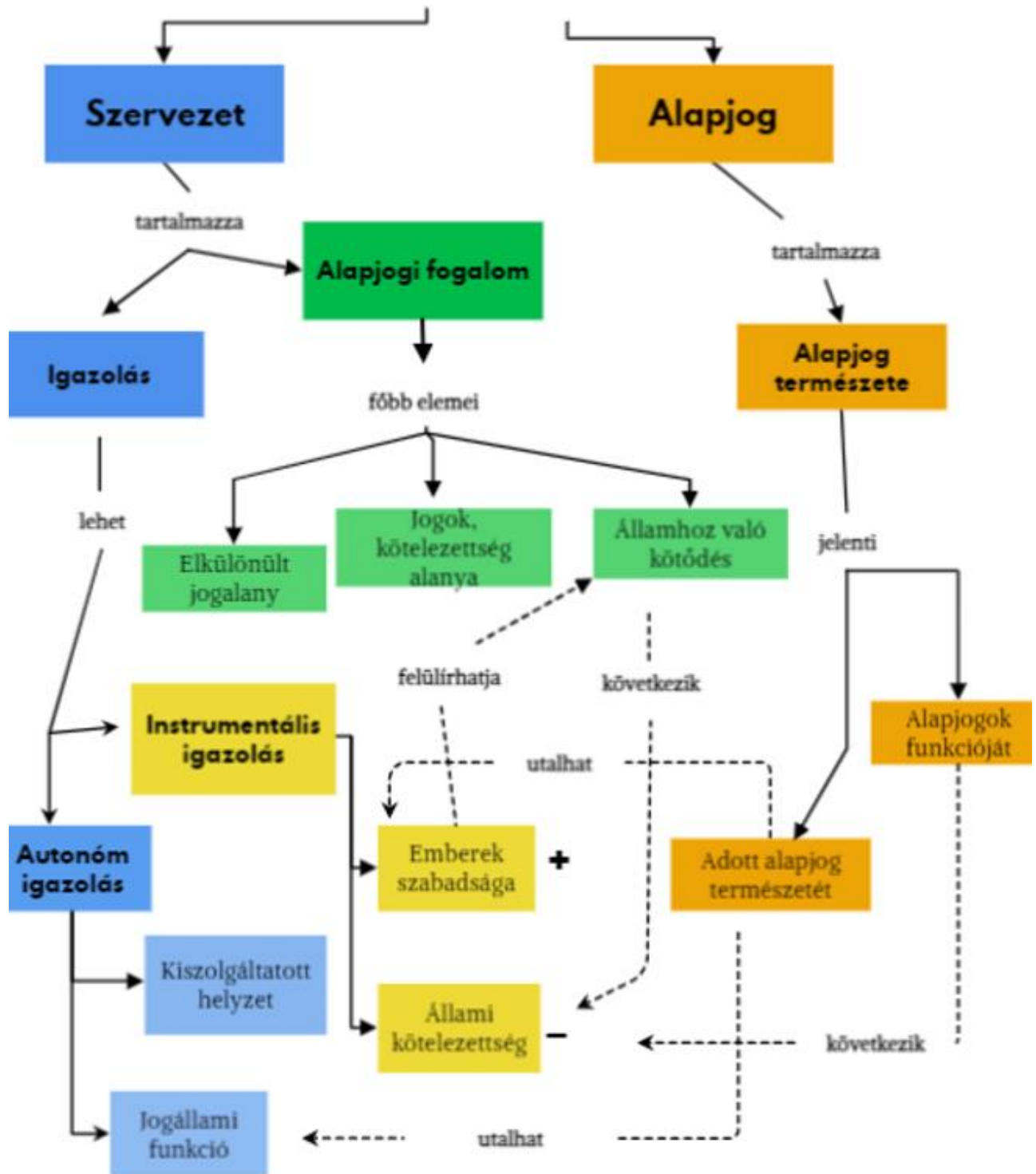
A kutatás fentebb részletezett eredményei elő kívánják mozdítani az alkotmányjogi panasz előterjesztői körének, valamint az ahhoz szükséges alapjogi jogosultság fogalmának tisztázását. Ehhez azokat az alapjogi megfontolásokat teszik láthatóvá, amelyek mérlegelése lényeges egy koherens, a magyar alkotmányos közegbe illő, az alapjogok lényegét tiszteletben tartó alapjogi jogosultsági koncepció kialakításához. Ezen eredmények felhasználásával a magyar alapjogvédő fórumok képessé válhatnak arra, hogy a szervezetek által indított ügyeket összességükben, koherensen közelítsék meg, így azokat megfelelően legitimálva döntsék el. Mindezen gyakorlati hasznosságon túl a kutatás eredményei egy, a magyar szakirodalomban, a szervezetek alapjogi státuszával kapcsolatosan megfigyelhető lényeges hiátust is kitöltöttek.

⁴⁹ *X and Church of Scientology v. Sweden*, Judgment of 5 May 1979, no. 7805/77

⁵⁰ *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, Judgement of 26 October 2000, no. 30985/96

⁵¹ Ez a felfogás hasonlóságot mutat a német gyakorlatban fellelhető *alapjogokra jellemző veszélyhelyzet (grundrechtstypischen Gefährdungslage)* gondolatával. A szervezetek alapjogi jogosultsága tekintetében ugyanis mind a kettő szemlélet mellőzi az emberek alapjogi védelmére való „visszatekintést” mint igazolási indok és a szervezet kiszolgáltatottsága (az emberekhez hasonló sérülékeny helyzete) önmagában megalapozza az alapjogi védelem szükségességét. Továbbá az önkényes beavatkozás elleni védelem a jogállam sarokkövének tekinthető, tehát ebben az esetben mondhatjuk azt is, hogy az autonóm igazolás jogállami aspektusa is felbukkan.

Szervezetek alapjogi jogalanyisága

2. ábra: Fogalomtérkép a szervezetek alapjogi jogalanyiságáról

4. A dolgozat témájában született publikációk

BOTTLIK- GRANYÁK LÍVIA: Miért lehet alapjogi jogosult egy szervezet? *Themis*. 2020/12. sz. 26-45.

BOTTLIK- GRANYÁK LÍVIA: Szervezetek mint alapjogi jogosultak a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogi Tanulmányok*. 2021. 135-148.

GRANYÁK LÍVIA: A szervezetek alapjogi jogalanyisága és az alapjog természete. *Magyar Jog*. 2019/9. sz. 522-530.

GRANYÁK, LÍVIA: Do Human Rights Belong Exclusively to Humans? The Concept of the Organisation from a Human Rights Perspective. *ELTE Law Journal*. 2019/2. sz. 17–24.

GRANYÁK LÍVIA: Vannak-e alapjogaik a szervezeteknek? *Jogi Tanulmányok*. 2018. 86-97.

GRANYÁK LÍVIA: Vannak-e alapjogaik a szervezeteknek? Elméleti alapok és gyakorlat. *Közjogi Szemle*. 2018/2. sz. 51-57.